

Majandus liigub paratamatult kord üles, kord alla¹

Kalev Kukk, peaministri nõunik, Tallinna Ülikooli inimgeograafia lepinguline dotsent

Majanduse tsüklilise arengu paratamatus kehtib ka Eesti majanduse kohta.

Eksinud on need, kes mingil hetkel on arvanud, et lõpuks ometi on majandusarengu tsüklilisusest jagu saadud, olgu arvaja Saksamaa Liitvabariigi legendaarne majandusminister (1949–1963) ja hilisem liidukantsler (1963–1966) Ludwig Erhard või USA Föderaalreservi pikaajaline (1987–2006) juht Alan Greenspan, sovetlikest “poliitökonoomidest” rääkimata.

1957. aastal ilmunud ja seni Saksamaa majanduspoliitilise kirjanduse vaieldamatuks juhtteoseks jäänud “Heaolus kõigile” kirjutab Ludwig Erhard 1. peatüki alajaotuses “Konjunktuuritsüklist saadi jagu”: “Need tungivad vajadused nõudsid aga ka vana ja seni vääramatult kehtivaks peetud majanduse tsüklilise arengu seadusest jagusaamist.

Teatavasti usuti, et majandus areneb rütmiliste lainetena. Umbes seitse aastat pidanuks olema see aeg, kui läbitakse elavnemist, tõusu, langust ja kriisi sisaldav tsükel, mille jooksul tekivad uuesti need tervendavad jõud, mis on positiivseks tõukeks majanduse järgmisele tsüklile. Nende peaaegu üheksa aasta jooksul, mil ma olen kandnud vastutust Saksa majanduspoliitika ees, on igatahes õnnestunud seda jäika rütmi lõhkuda, saavutades püsiva majandusliku tõusu, ühendades täishõive ja mahukonjunktuaarse kasvu.” (Heaolu kõigile. Tõlkinud Kalev ja Kaie Kukk, Tallinn: Steamark 1998, lk 10.) Tõsi, sõjajärgse Saksamaa majanduse ainulaadne, majandusimeks tituleeritud katkematu kasv jätkus isegi 1966. aastani, kuid seejärel tuli ikkagi langus.

Tsüklilisuse põhjus on eelkõige emotsionaalsest inertsusest johtuv väärotsuste kumulatiivne kasv, mis nii või teisiti pole lõpmatuseni kestlik. Valeinvesteeringud, mis on moraalselt vananenud kiiremini kui füüsiliselt, tuleb varem või hiljem vältimatult n-ö maha kirjutada. Kui “mahakirjutamine” ei toimu ühtlaselt, vaid erinevatel põhjustel ajas koondub, on kriis käes. Tagasilöök on seda tugevam, mida rohkem on otsused ja investeeringud toetunud (odavale) laenurahale, mille kraanid ei saa olla lõpmatult avatud. Teisalt võib kriisi otsene põhjus olla välisturgude kokkutõmbumine. See risk on seda suurem, mida rohkem on riigi majandus avatud välisturgudele.

Eesti pole olnud erand

Iseseisva Eesti ajalooski pole sedalaadi tagasilöögid tundmata, kui mõelda kas või 1922. ja 1923. aastal Vene turu ja *Gründertum*’i lummas avanenud rahakraanidele ja heldetele sõbralaenudele. 1931.–1933. aasta kriisi vallandas aga ülemaailmne majanduskriis, kuid see polnud ka toona ainupõhjus.

Iseseisvuse taastamise ja sovetliku majandussüsteemi kokkuvarisemisega kaasnenud nn transformatsioonikriisist, mida oleks väär käsitleda üheselt klassikalise tsüklilise kriisina, väljus Eesti majandus 1994. aasta lõpus. Mõningad segadused, nagu koduse börsimulli lõhkemine 1997. aastal või 1998. aasta Vene kriisist lähtunud tagasilöögid, osutusid üldise tõusu juures olemuslikult sektoriaalseiks ega haaranud läbivalt kogu majandust ja ühiskonda. Struktuursete muudatustega kaasnenud tootlikkuse üldisest tõusust ja varasema idaturu kokkulangemisest johtunud tööpuuduse kasv võimendus küll Vene kriisi mõjul (1998–2000 suurenes töötute arv 66 100-lt 89 900-le), kuid haruti piirdus see üksnes põllumajanduse ja toiduainetööstusega, iseäranis piimatööstusega, mille äsjased investeeringud olid seotud suuresti välisraha toel hüppeliselt kasvanud Vene turu ostujõuga.

Pangandussektori tagasilöögid maksti suurel määral kinni kohalike pankade (Hansa- ja Ühispank) järkjärgulise ülevõtmisega Skandinaavia suurpankade poolt. Sisemajanduse kogutoodang langes 1999. aastal 0,3 protsenti (nominaalväärtuses suurenes see siiski 6,5

protsenti), kusjuures praeguste tagantjärele arvutuste kohaselt oldi statistilises miinuses vaid II ja III kvartalis. Eesti eksport Venemaale vähenes aastaga 43 protsenti (kogueksport siiski vaid 0,6 protsenti). Välisinvestoritele andis tuge ja täiendava õigustuse Eesti kaasamine Euroopa Liidu laienemise nn Luksemburgi ringi 1997. aasta detsembris. Vene kriisist kosus Eesti majandus kiiresti, juba 2000. aastal kujunes sisemajanduse kogutoodangu kasvuks koguni 10,0 protsenti, mis oli ülekaalukalt kiireim toibumine ja kasv kogu Vene kriisist vähemal või rohkemal määral puudutatud Euroopa Liiduga liitumisele suuna võtnud postsotsialistlikes riikides (tõsi, peale Eesti kahanes sisemajanduse kogutoodang neist riikidest korraks ainult Leedus). Tollaseid arenguid jälgides võis teha järelduse, et valuutakomitee põhimõtteid rakendavates riikides on keynesliku *stop and go* poliitika rakendamise piiratud võimalustest johtuvalt tsükliliste kõikumiste amplituud suurem kui klassikalise keskpanga mudeliga riikides: languse põhi on mõneti sügavam ja sellest väljumine suhteliselt kiire (nn V-kujuline kriis). Seda hüpoteesi kinnitasid hiljem 2008.–2010. aasta sündmused.

Tabel 1. Monetaarne ekspansioon postsotsialistlikes riikides

	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Kodumaine laen erasektorile (kasv eelmise aasta suhtes; %)						
Eesti	30,0	32,5	40,7	32,6	7,9	–4,9
Läti	40,0	67,6	53,4	32,9	17,9	–10,5
Leedu	32,0	56,1	34,9	40,6	17,4	–7,1
Poola	4,2	13,8	23,0	27,0	32,5	8,6
Tšehhi	0,1	1,7	22,0	19,5	...	...
Slovakkia	14,1	14,9	23,3	20,3	25,5	–10,9
Ungari	14,1	16,3	18,5	12,8	18,5	–3,5
Sloveenia	24,1	20,2	21,6	24,9	14,9	7,6
Kodumaine laen erasektorile (suhe SKT-sse; %)						
Eesti	39,6	56,6	76,5	86,1	91,7	...
Läti	50,3	67,8	87,0	88,3	90,1	103,3
Leedu	28,8	40,9	50,1	60,4	63,0	69,8

Poola	31,0	33,4	38,5	44,6	55,0	55,2
Tšehhi	31,6	35,7	39,9	...	...	...
Slovakkia	30,4	35,1	38,7	42,4	44,7	51,1
Ungari	44,5	49,9	54,4	59,5	67,3	66,5
Sloveenia	48,1	56,3	65,8	78,8	85,2	92,7
Rahapakkumine M2 (kasv eelmise aasta suhtes; %)						
Eesti	16,6	42,4	27,6	14,1	6,2	0,8
Läti	26,9	38,7	39,7	14,4	-4,4	-2,8
Leedu	21,4	31,9	21,5	21,4	-0,4	0,7
Poola	7,5	12,6	15,9	14,2	20,2	8,2
Tšehhi	4,5	10,6	13,7	16,3	8,3	...
Slovakkia	5,7	5,8	8,2	11,8	5,5	6,4
Ungari	9,9	13,0	11,8	8,6	10,8	-0,8
Sloveenia	6,6	7,8	8,2	10,6	5,2	0,4

ALLIKAS: EBRD – <http://www.ebrd.com/pages/research/economics/data/macro.shtml>

Tabel 2. Olulisemad majanduse ülekuumenemisele viitavad konjunkturiindikaatorid

	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2008/ 2003
SKT reaalkasv (%)	7,6	7,2	9,4	10,6	6,9	-5,1	32%
Inflatsioon (%)	1,3	3,0	4,1	4,4	6,6	10,4	32%

Tööstustoodangu tootjahinnaindeks (%)	0,2	2,9	2,1	4,5	8,3	7,1	27%
Ehitushinnaindeks (%)	3,7	6,5	7,3	10,3	12,7	3,4	47%
Keskmise kuupalga kasv (%)	9,4	8,4	10,8	16,5	20,5	13,9	92%
Jooksevkonto defitsiit (mld eurot)	1,0	1,1	1,1	2,1	2,7	1,6	
Jooksevkonto defitsiit (% SKT-st)	11,3	11,3	10,0	15,3	17,2	9,7	
Kogu majanduse välisvõlgnevus (mld eurot; aastalõpu seisuga)	5,6	7,5	9,7	12,9	17,4	19,0	240%
Krediidiasutuste netovälisvõlgnevus (mld eurot; aastalõpu seisuga)	0,3	0,5	1,0	2,7	4,8	5,9	1732%
Krediidiasutuste laenujääk eraisikutele (mld eurot; aastalõpu seisuga)	1,2	1,9	3,2	5,2	7,0	7,7	527%
... võrdluseks: Eraisikute hoiused krediidiasutustes (mld eurot; aastalõpu seisuga)	1,5	1,7	2,3	3,0	3,4	3,8	154%
Eraisikute võlgnevuse kasv krediidiasutuste ees (%; aastalõpu seisuga)	48,0	52,3	70,0	62,9	33,9	11,1	527%

Rahapakkumise M2 kasv (%; aastalõpu seisuga)	9,9	16,6	42,4	27,6	14,1	6,2	157%
Avaliku sektori tulude kasv (%)	13,3	8,5	14,1	22,6	21,1	2,0	87%
Avaliku sektori kulude kasv (%)	9,2	8,4	14,2	19,8	21,0	18,0	112%

ALLIKAD: Statistikaamet, Eesti Pank.

Uus arenguiimpulss

Liitumine Euroopa Liidu ja NATO-ga andis Eestile uue arenguiimpulsi. Suurenes usaldus välis- ja kodumaiste investorite silmis, mis tõi endaga kaasa nii välisotseinvesteeringute olulise kasvu Eesti majandusse kui ka pankade välisressursi kaasamisele toetuva üliekspansiooni krediitpoliitika. Sealjuures eristusid Eesti, Läti ja Leedu vähemalt viimase puhul kardinaalselt ülejäänud viiest Euroopa Liiduga 2004. aastal liitunud postsotsialistlikust riigist (tabel 1). Millest selline rahanduslik altruism Balti riikide suhtes, on juba omaette teema. Kolme Euroopa Liiduga liitumise järgse aastaga (2005–2007) kasvas erasektori kodumaine krediteerimine Eestis, Lätis ja Leedus vastavalt 147, 242 ja 391 protsenti (viies võrdlusriigis 48 ... 83 protsenti) ning rahapakkumine M2 (*nnbroad money*, mis hõlmab ringluses oleva sularaha ning residentide nõudmiseni ja tähtajalised hoiused krediitdiasutustes) vastavalt 107, 122 ja 95 protsenti (võrdlusriikides 28 ... 49 protsenti). Tabelis 1 toodud numbrid annavad ka vastuse küsimusele: “Miks Sloveenia sai 2007. aastal (ja Slovakkia 2009. aastal) euro, Eesti ja Leedu aga mitte?” Siinseid panku rahastati valdavalt Skandinaavia emapankade kaudu, näiteks eraisikutele antud laenude kodumaine formaalne säästukate (erasisikute kõik hoiused krediitdiasutustes) langes 2007. ja 2008. aastaks vähem kui poolele. Kolme ja poole aastaga (juunist 2005 kuni 2008. aasta lõpuni) suurenes Eesti pankade netovõlgnevus välispankade ees 526,4 miljonilt eurolt 5921 miljonile eurole ehk 11,2 korda, mis moodustas lõpuks 36,8 protsenti sisemajanduse kogutoodangust (2003. aastal 3,7 protsenti). Ekspansioonine raha- ja laenupakkumine, mida omalt poolt ajendas ka pankade võitlus turu ümberjagamise pärast, viisid 2006. aastal selgelt majanduse ülekuumenemisele (tabel 2). Otseselt ja kaudselt sisetarbimisele toetuv sisemajanduse kogutoodangu kasvu kiirenemine (2005. ja 2006. aastal vastavalt 9,4 ja 10,6 protsenti) oli vaid toimuva kaudne statistiline fikseerimine. Välisotseinvesteeringute ja laenuraha ulatuslik kaasamine majandusse tõi endaga kaasa uute töökohtade loomise kiire kasvu: aastakeskmisena kulmineerus see 656 500 hõivatuga 2008. aastal, mida oli 62 200 võrra rohkem kui 2003. aastal. Sedamööda vähenes kiiresti tööpuudus: 66 200 inimeselt 32 000 inimesele 2007. aastal. Sisuliselt võis seejuures rääkida täishõivest, sest üldise tööpuuduse kadu oli käivitanud palkade katteta, tootlikkuse kasvuga mitteseotud kasvu ja viinud sedamööda ka inflatsiooni järsule kiirenemisele.

Suur löök konkurentsivõime pihta

Plahvatuslikult hakkasid kerkima palgad. Kümne kvartali jooksul, s.o ajavahemikus 2006. aasta I kvartal kuni 2008. aasta II kvartalini, ületas keskmise kuupalga kasv aastaarvestuses 15 protsenti, sealjuures kogu 2007. aasta vältel isegi 20 protsenti (tabel 3). Kulutused tööjõule (palkade + tööandja sotsiaalmaksete kogusumma) suurenesid aastail

2005–2008 4,9 miljardilt eurolt 8,2 miljardile eurole ehk osatähtsusest sisemajanduse kogutoodangus 44,2 protsendilt 51,2 protsendile! Sedamööda kahanes ka siinse toodangu konkurentsivõime nii sise- kui ka välisturul.

Uusi (tulevasi arenguid silmas pidades ajutisi) töökohti tekkis valdavalt suletud sektoris nagu ehituses ja kaubanduses, seda mõnevõrra töötleva tööstuse kõrvaletõrjumise arvel. Toimis omalaadne laenuturul tuntud *crowding out* efekt, mis seisnes suuresti ressursside (sh laenuressursi) koondumises neisse harudesse, eelkõige välisrahastatavasse kinnisvaraarendusse ja selle kaudu ehitusse. Ehituses hõivatute arv suurenes mõne aastaga enam kui kahekordseks, ulatudes 2007. aasta III kvartalis 87 400-ni, mis moodustas isegi 13,2 protsenti kõigist hõivatuid (tabel 4). See on ka mõistetav, kui arvestada, et kõigi kinnisvaraga seotud majandussektorite osatähtsus krediitiasutuste laenuportfellis küündis 2010. aasta algul 60 protsendini. Koguhõive kasvust 49 700 inimese võrra aastail 2005–2008 langes tervenisti 44 700 ehituse ja kaubanduse osaks. Siseturule suunitletud majandussektorite eelistamine avaldus ka ekspordi ja sisemajanduse kogutoodangu suhtarvu languses 50,8 protsendile 2007. aastal eelmise aasta 57,6 protsendiga võrreldes. Ühtlasi vähendas see koos tööjõu kiire kallinemisega Eesti toodangu konkurentsivõimet eelkõige n-ö tugevatel turgudel ning pööras tootjad kõike vastu võtvate ja samuti ülekuumenemise ilmingutega turgude poole. Näiteks suurenes 2006. aastal eksport Euroopa Liidu (EL-25) liikmesriikidesse ainult 4,1 protsenti, eksport Venemaale seevastu 50,7 protsenti. Sama jätkus 2007. aastal, kui Euroopa Liitu suunduva ekspordi 11,6-protsendilisele kasvule vastandus ekspordi 17,2-protsendiline kasv Venemaale kevadisest pronksõduri juhtumist hoolimata.

Ülekuumenemise kõige otsesem ilming oli inflatsiooni kiirenemine kiiresti tõusnud palkadest ja suurenenud hõivest johtuva sisenõudluse hüppelise kasvu tagajärjel, mida omalt poolt võimendas energia-, toorme- ja toiduainete maailmaturuhindade hoogustuv kasv (2008. aastal tõusid Eesti keskmised impordihinnad 5,8 protsenti). Kuine inflatsioonitempo (aastaarvestuses) oli 2007. aasta märtsist kuni 2008. aasta lõpuni pidevalt üle 5 protsendi, sealhulgas üheksa kuu vältel (jaanuarist septembrini 2008) isegi üle 10 protsendi.

Kogu majandust läbivalt süvenes tasakaalustamatus, seda nii sisemise (mida mõõdab inflatsiooni plahvatuslik kiirenemine), välise (jooksevkonto defitsiidi kasv), tööturu (tööjõuturu muutumine töövõtjaturuks) kui ka struktuurse (siseturule orienteeritud majandussektorite vohamine) tasakaalustamatuse mõttes.

Tabel 3. Keskmise palk ja selle kasv aastaarvestuses

	Euro	Kasv (%)
2005: I kv	475	10,1
II kv	530	11,8
III kv	498	10,9
IV kv	555	12,8
2006: I kv	549	15,7
II kv	609	15,0

III kv	580	16,5
IV kv	653	17,5
2007: I kv	660	20,1
II kv	738	21,2
III kv	697	20,2
IV kv	784	20,1
2008: I kv	788	19,5
II kv	850	15,2
III kv	800	14,8
IV kv	838	6,9

ALLIKAS: Statistikaamet.

Tabel 4. Ehituses hõivatute arv ja osatähtsus koguhõives

	I kv	II kv	III kv	IV kv
Ehituses hõivatute arv (tuh)				
2003	40	41	48	48
2004	48	43	51	49
2005	44	46	53	52
2006	53	62	66	75
2007	74	83	87	84

2008	82	85	83	75
Ehituses hõivatute osatähtsus koguhõives (%)				
2003	6,9	6,9	7,8	8,0
2004	8,2	7,3	8,6	8,1
2005	7,4	7,6	8,6	8,5
2006	8,3	9,5	10,1	11,5
2007	11,4	12,6	13,2	12,9
2008	12,4	13,0	12,5	11,4

ALLIKAS: Statistikaamet.

Ülekuumenemise põhjused

Selgelt ülekuumenemiseks üle kasvanud kõrgkonjunktuuri põhjused võib seega võtta kokku järgmiselt.

1. Välisraha intensiivne sissevool (nii otseinvesteeringute ja pankade, aga ka Euroopa Liidu struktuurifondide kaudu) suurendas rahapakkumist ja küttis nõudluspoolset inflatsiooni tagant. Kapitali vaba liikumise kui Euroopa ühe põhivabaduse tingimustes olid välisraha sissevoolu piiramise ehk selle negatiivsete mõjude steriliseerimise võimalused äärmiselt piiratud. Viimane toimus eeskätt sel moel, et valuutakomitee režiimis jäigalt fikseeritud vahetuskurss välistas vähemalt krooni nominaalse kallinemise välisvaluutade suhtes. Tõsi, selle hinnaks oligi kõrgem inflatsioon. Eesti Pank jättis sisuliselt kasutamata kohustusliku reservi nõude tõstmise võimaluse, millel oluks vähemalt sõnumiline väärtus (kohustusliku reservi nõuet tõsteti vaid üks kord ja sedagi alles 1. septembrist 2006. aastast 13 protsendilt 15 protsendile). Iga valitsuse poolt eelarveülejäägiga käibelt kõrvaldatud krooni asemele tõid pangad ringluses sisuliselt neli uut krooni. Kõige ebamõistlikum oleks olnud tollal euro saamise, s.t Maastrichti inflatsioonikriteeriumi täitmise eesmärgil sageli soovitatud kaudsete maksude (käibemaks, aktsiisid) alandamine, mis oleks tarbija jaoks vabaneva (kui üldse) raha näol üksnes suurendanud horisontaalset survet hindadele, sest ringluses olev rahamass poleks vähenenud. Välisraha transformeerus lõppkokkuvõttes sisetarbimiseks ja sedamööda ka statistiliseks majanduskasvuks, mille reaalne sisu oli paljuski küsitav. Või nagu 2007. aasta 10. märtsi The Economist irooniliselt kirjutas: “*your money, my growth*” ehk eesti keeli ja Eesti-keskselt “teie raha, minu majanduskasv”. Algselt kinnisvaraturule ja selle kaudu ehitusse pumbatud raha valgus laiali (nn *spill-over* efekt) ja hakkas inflatsiooni tagant kütma, mis suurendas omakorda survet palkade tõstmiseks. Maksude kaudu muutus see ka avaliku sektori (erakorralisteks) tuludeks ja sedamööda ka (nüüd juba suuresti korralisteks) kuludeks, mille juures suudeti siiski tagada euroopalikus mõttes suur eelarveülejäak ja reserve kasvatamine.

2. Tööjõu vaba liikumine Euroopa Liidus, mis Eesti tööjõuturu väliskonkurentsile avades survestas omalt poolt palku, vähendades sellega majanduse senise struktuuri konkurentsivõimet. Kiire statistilise majanduskasvu (ja kasumlikkuse) oludes puudusid stiimulid struktuurseteks muutusteks. Tööturg oli muutunud üheselt töövõtjaturuks.

3. Psühholoogilised tegurid, mis avaldusid valmisolekus osta esimese võimaluse tekkel varem saamata jäänud asju nende hinnale tähelepanu pööramata. Lubati endale seda, millest veel mõni aasta tagasi ei osatud unistadagi. Samasuguse olukorraga puutusid 1950.–1960. aastail kokku mitmed sõjast kosunud Mandri-Euroopa riigid, iseäranis Lääne-Saksamaa. Saksakeelses majanduskirjanduses on sellise sunnitult edasilükatud nõudluse tähistamiseks väga õnnestunud mõiste *Nachholbedarf* (inglise keeles *backlog demand*, ka *pent-up demand*).

Kukkumine oli kiire

Tollane “mull” oli õigupoolest üldrahvalik tegu, millele igaüks kaasa aitas: laenu võtsid (peaaegu) kõik ja pealegi korraga, keegi ei vaeelnud tootlikkust ennetava palgatõusu vastu, poes nõustuti mis tahes küsitud hinnaga ning päästjad, õpetajad jpt vahetasid oma alalise töö ajutise ehitajaametiga vastu. Ent ülekuumenemisse suubunud kõrgkonjunktuur lõpeb vältimatult tsüklilise langusega. Kui uut, antud juhul välisraha enam endises mahus juurde ei tulnud, hakkas lausa taevastesse kõrgustesse kerkinud kasv raugema. Esialgu oli Eesti arengutes küllaltki palju sarnasust 1980. aastate alguse Lõuna-Ameerika, iseäranis Tšiili võlakriisiga, aga ka 1997. aastal korraga mitmes Kagu-Aasia riigis lahvatanud kriisiga. 2007. aasta lõpul, pigem 2008. aasta algul ilmnesevad esimesed märgid majanduse jahtumisest. Üheselt järgnenud kriisi algust ajaliselt täpselt määratleda pole siiski võimalik. Sisemajanduse kogutoodangu reaalkasv (aastaarvestuses) pöördus Eestis langusesse 2008. aasta I kvartalis ja tööstustoodang II kvartalis. Tööpuudus hakkas kasvama sama aasta IV kvartalis ja hõive vähenema alles 2009. aasta I kvartalis. Hõive ehituses püsis kõrgena kuni 2008. aasta III kvartalini.

USA kinnisvaraturgudel 2008. aasta septembris alguse saanud maailma finantsturgude kokkukukkumise mõju jõudis kiiresti ka Eestisse. Välisraha sissevool majandusse lakkas (pankade netovälisvõlgnevus oli 2010. aasta lõpuks 2008. aasta lõpuga võrreldes vähenenud kolmandiku võrra), mis haavas kõige enam ehitussektorit ja kinnisvaraturgu. Suurimaks tagasilöögiks oli aga eksporditurgude sulgumine juba novembrist alates, mis andis kohe tunda töötlevas tööstuses: tööstustoodangu maht vähenes 2008. aasta IV kvartalis eelmise aasta sama ajaga võrreldes 16,4 protsenti. Sellega oli lõplikult välistatud mõnda aega kõne all olnud nn pehme maandumise võimalus. Sealjuures olid impordinõudluse poolelt vaadatuna suurimad langejad Euroopas just meie peamised eksporditurud Soome, Rootsi, Venemaa, Läti, Saksamaa ja Leedu, kelle osatähtsus Eesti koguekspordis oli olnud 2008. aastal 63,4 protsenti (tabel 5).

Eesti ekspordi kogumaht vähenes 2009. aastal 23,4 protsenti, ületades napilt 2005. aasta taseme. Võrdluseks tuleks märkida, et Soome eksport oli 2009. aastal 31,3 protsenti väiksem kui 2007. aastal ja langes 45 miljardi eurose käibega isegi tagasi 20. sajandisse. Eesti kuue suurema ekspordi sihtriigi osatähtsus koguekspordis taandus 2009. aastal 61,0 protsendile. Kodune kriis kombineerus Eestis nagu ka teistes Balti riikides globaalse kriisiga.

Välis- ja sisenõudluse vähenemine viis ka tööhõive langusesse, mis jõudis madalseisu 2010. aasta I kvartalis (553 600), samal ajal kui tööpuudus kerkis oma kõrgeisu (136 900; tabel 6). Registreeritud töötus suurenes seejuures märtsi lõpuks 95 244-ni. Sise- ja välisnõudluse vähenemine ning impordihindade langus hakkasid suruma maha inflatsiooni, kusjuures 2009. aasta maist 2010. aasta veebruarini olid keskmised tarbijahinnad aastaarvestuses languses. Positiivse poole pealt tuleks märkida majanduse kohanemisvõimet peegeldava keskmise palga langust, mis toetas majanduse konkurentsivõime taastumist. Töötlevas

tööstuses vähenes hõivatute aastakeskmise arv 2009. aastal 21 200 inimese võrra ehk 15,7 protsenti, mis korreleerus selgelt ekspordi tugeva langusega.

Põhiraskus langes üksikisiku õlgadele

Üheksa kvartalit järjest aastaarvestuses languses olnud sisemajanduse kogutoodang pöördus 2010. aasta II kvartalis, nagu ka enamikus Euroopa Liidu liikmesriikides, taas kasvule. Samal ajal hakkas vähenema tööpuudus (järgneva kolme kvartaliga 43 700 võrra ehk 32 protsenti) ja suurenema hõive (39 300 võrra ehk 7 protsenti; tabel 6).

Tööstustoodangu kiire kasvule pöördumise taga 2010. aasta I kvartalis oli välisturgude elavnemine, iseäranis Skandinaavia turgude taastumine (tabel 5). Eesti 2010. aasta ekspordi kogumaht kasvas 35 protsenti ja ületas aastaarvestuses isegi 2008. aasta taseme. Kas ja kuivõrd on selle taga struktuursed nihked või varasema olukorra taastumine, on veel vara öelda.

Kuigi majandus on pöördunud kasvule ja hõive suurenenu, jääb tööpuudus Eestis tõenäoliselt veel pikaks ajaks suhteliselt kõrgeks, mis on tingitud vältimatutest struktuursetest nihetest kõrgema tootlikkusega harude kasuks. Sellist arengukulgu võib eeldada kas või Soome näitel, kus Vene turu kokkuvarisemisest johtunud sügav kriis tõstis tööpuuduse 1990. aasta 3,2 protsendilt 1994. aastaks 16,6 protsendile. Sealne tööpuudus langes esimest korda alla 10 protsendi alles 2000. aastal ja jõudis 6,4 protsendiga madalseisu 2008. aastal.

Ebameeldiv üllatus on olnud ka inflatsiooni kiire kasv, mida emotsionaalselt võimendab vahepealne deflatsiooniline võrdlusbaas. Statistiliselt kujunes kriis sügavamaks ja tsükliline kõikumiste amplituud Eestis üheks ulatuslikumaks Euroopa Liidu liikmesriikide seas (tabel 7).

Kas selle artikli kirjutamise aegu oli kriisi selgroog lõplikult murtud ja kas seekordne kriis oli V- või U-kujuline, võiks jääda tulevaste arutluste teemaks. Vähemalt praegu võib tõdeda, et majanduses tervikuna hiljutine kriis mingit katastroofi endaga kaasa ei toonud. Kriisi põhiraskus langes üksikisiku õlgadele. Samas tuleb tunnistada, et globaalse kriisita oleks Maastrichti inflatsioonikriteeriumi täitmist oodanud euro tulek jäänud veel mõneks ajaks Eestile kättesaamatusse kaugusse. Avaliku sektori kulutuste ohjamine oli seevastu meie endi kättes, millega saadi talupoegliku tarkuse ja varem kogutud reserve toel piisavalt edukalt hakkama. Ühtlasi välditi sellega võimalõksu langemine: valitsussektori koguvõlg suurenes aastail 2007–2010 suhestatuna sisemajanduse kogutoodangusse vaid 2,9 protsendipunkti võrra ehk 3,7 protsendilt 6,6 protsendile.

Tabel 5. Eesti peamiste kaubanduspartnerite impordinõudluse langus 2009. aastal ja tõus 2010. aastal (europõhiselt)

	Osatähtsus Eesti ekspordis 2008. aastal (%)	Nimetatud riigi impordi vähenemine 2009. aastal, võrreldes 2008. aastaga (%)	Eesti ekspordi vähenemine antud riiki 2009. aastal (%)	Nimetatud riigi impordi suurenemine 2010. aastal, võrreldes 2009. aastaga (%)	Eesti ekspordi suurenemine antud riiki 2010. aastal (%)	Osatähtsus Eesti ekspordis 2010. aastal (%)
Soome	18,4	-30,0	-22,8	18,0	23,9	17,0
Rootsi	13,8	-24,7	-30,2	29,9	67,7	15,6

Venema a	10,4	−33,9	−31,7	44,0	40,9	9,7
Läti	10,0	−37,4	−27,3	25,2	28,5	9,0
Leedu	5,7	−37,9	−35,6	34,5	38,9	4,9
Saksama a	..5,1	−17,5	−7,8	21,2	15,4	5,2

ALLIKAD: Nimetatud riikide statistikaametid.

Tabel 6. Olulisemate konjunkturiindikaatorite muutumine aastail 2008–2010

	2008 :				2009 :				2010 :			
	I kv	II kv	III kv	IV kv	I kv	II kv	III kv	IV kv	I kv	II kv	III kv	IV kv
SKT reaalkasv (%) ¹	−2,2	−2,6	−4,5	−10,7	−14,6	−16,6	−15,4	−8,8	−2,6	3,1	5,0	6,7
Tööstustoodangu mahu kasv (%) ¹	1,2	−2,4	−2,3	−16,4	−23,5	−31,3	−27,3	−12,4	5,7	18,9	24,1	34,6
Hõivatute arv (tuh)	657	657	661	653	612	593	598	581	554	559	578	593
Töötute arv (tuh)	29	27	44	54	79	92	102	107	137	128	106	93
Töötuse määr (%)	4,2	4,0	6,2	7,6	11,4	13,5	14,6	15,5	19,8	18,6	15,5	13,6
Ehituses hõivatute arv (tuh)	82	85	83	75	64	55	59	56	41	41	55	54

Ehituses hõivatute osatähtsus (%)	12,4	13,0	12,5	11,4	10,4	9,3	9,9	9,6	7,3	7,4	9,6	9,2
Keskmine kuupalk (euro)	788	850	800	838	776	813	752	783	758	822	759	814
Keskmine kuupalk ehituses (euro)	832	889	918	899	747	756	792	770	723	787	816	853
Eksport (mld eurot)	2,0	2,2	2,2	2,0	1,5	1,6	1,7	1,7	1,8	2,1	2,3	2,6
Krediitiasutuste laenujääk äriühingutele (mld eurot)	7,3	7,5	7,6	7,5	7,4	7,3	7,3	7,1	7,1	6,9	6,8	6,6
Krediitiasutuste laenujääk eraisikutele (mld eurot)	7,2	7,5	7,7	7,7	7,6	7,6	7,5	7,5	7,4	7,3	7,3	7,2
Rahapakkumiste M2 kasv (%) ¹	11,3	9,6	11,5	6,2	3,4	0,2	–0,8	0,8	2,7	5,0	3,0	3,0
Inflatsioon (%; kvartali lõpukuu) ¹	10,9	11,4	10,5	7,0	2,0	–0,9	–1,6	–1,7	1,7	3,5	4,0	5,7

Märkus: ¹ Aastaarvestuses.

ALLIKAD: Statistikaamet, Eesti Pank.

Tabel 7. Majanduskasvu kvartaalse muutuse amplituud postsotsialistlikes ja mõnedes võrdlusriikides ajavahemikus I kvartal 2008 – IV kvartal 2010

	Suurim kasv (%)	Suurim langus (%)	Amplituud (protsendipunkti)	Pöördumine kasvule (kvartal)	Kasv IV kv 2010
Eesti	6,7	–16,6	23,3	II/2010	6,7
Läti	3,6	–19,1	22,7	III/2010	3,6

Leedu	7,3	-15,9	23,2	II/2010	4,8
Poola	6,5	(0,6)	5,9	pidev kasv	4,1
Tšehhi	3,7	-5,1	8,8	I/2010	2,9
Slovakkia	9,5	-5,4	14,9	I/2010	3,5
Ungari	2,3	-8,0	10,3	I/2010	1,9
Sloveenia	6,3	-9,4	15,7	II/2010	2,1
Bulgaaria	7,2	-7,6	14,8	II/2010	3,1
Rumeenia	9,6	-8,7	18,3	jätkuv langus	-0,6
Soome	5,2	-9,9	15,1	II/2010	5,2
Rootsi	7,7	-7,1	14,8	I/2010	7,7
Taani	3,5	-7,4	10,9	II/2010	3,0
Saksamaa	4,3	-6,8	11,1	I/2010	3,8
Iirimaa	-0,3	-9,3	9,0	jätkuv langus	-0,7

ALLIKAS: Eurostat.

Lõpetuseks

Majanduse elavnemine jätkus ka 2011. aasta I kvartalis. Sisemajanduse kogutoodangu kasv oli esialgseil hinnanguil eelmise aasta sama ajavahemikuga võrreldes 8,0 protsenti ehk kõrgeim Euroopa Liidus. Jätkus ka tööstustoodangu ja ekspordi kiire suurenemine. Jätkuvalt leidis kinnitust, et Eesti-taolise väikese ja ülimalt avatud majandusega riigi edenemine saab toetuda üksnes ekspordi kasvule, mitte aga laenurahale toetuvale sisetarbimisele, mis suurendab küll töökohtade arvu suletud sektoris ja statistiliselt ka sisemajanduse kogutoodangut, kuid ei aita karvavõrdki kaasa majanduse arengule. Tööpuudus oli aastaarvestuses 37 600 inimese ehk 27,5 protsendi võrra väiksem kui aasta varem, hõivatute arv suurenes seevastu eelmise aasta I kvartaliga võrreldes 37 800 inimese võrra ehk 6,8 protsenti. Registreeritud töötute arv oli 19. maiks kahanenud 58 389-ni ehk

vähenenud 2010. aasta märtsi lõpus olnud kõrgseisuga võrreldes 36 855 inimese võrra ehk 38,7 protsenti.

¹ Käesoleva artikli statistiline andmestik on toodud seisuga 20. mai 2011.